

GEORGE HERBERT MEAD

Um, osoba i društvo

Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo

Zagreb 2003 | 392 stranice

ALEKSEJ KIŠJUHAS

Moramo, dakle, sagledati duh kako se uzdiže i razvija unutar društvenog procesa, unutar iskustvene matrice društvenih interakcija.

[G. H. Mead, str. 127]

225

PRIKAZI I RECENZIJE

DISKREPANCIJA

SIJEČANJ 2007.

SVEZAK 8 | 12 BROJ

Džordž Herbert Mid, koji bez doktorata predaje na Univerzitetu u Čikagu od 1894. do 1931. godine, osnivač je i centralni autoritet mikrosociološke teorijske tradicije. Ovakva Midova pozicija posebno je zanimljiva iz najmanje dva razloga: Mid nije predavao sociologiju, već filozofiju i socijalnu psihologiju, i iza sebe je ostavio veoma malo pisanih radova u kojima eksplicira sopstvenu teorijsku poziciju.

Međutim, Midovi kursevi iz filozofije i socijalne psihologije¹ bili su veoma popularni među studentima sociologije Univerziteta u Čikagu. Fundamentalni uticaj ovog filozofa i psihologa na mikrosociologiju ostvaren je izgovorenim, a ne napisanim rečima, a mnogi koji su slušali Mida zadržali su Midov(sk)u orijentaciju tokom celog intelektualnog života. Tek po Midovoj smrti 1931. godine pojavljuju se njegove studije, ali kao rezultat beleški sa predavanja njegovih studenata, od kojih je za (mikro)sociologiju od najvećeg značaja *Um, osoba i društvo* koju je priredio Čarls Moris², a koja se 2003. godine u izdanju Naklade

¹ Kursevi koje je Mid držao na Univerzitetu u Čikagu u različitim vremenskim periodima obuhvatali su: logiku, etiku, istoriju filozofije, filozofiju prirode, filozofiju D. Hjuma, filozofiju nauke, filozofiju evolucije, istoriju nauke, komparativnu psihologiju, socijalnu psihologiju, logiku društvenih nauka i drugo.

² Ostale Midove studije nastale ovim putem obuhvataju *Filozofiju sadašnjosti* koju 1932. godine priređuje Artur Marfi, *Intelektualna kretanja u devetnaestom*

Jesenski i Turk i Hrvatskog sociološkog društva pojavljuje na hrvatskom jeziku. Ovu studiju, podeljenu u četiri dela (»gledište socijalnog bihevizma«, »um«, »osoba« i »društvo«) čine 42 osnovna Midova ogleđa (zapravo, njegova predavanja), četiri dodatna ogleđa, predgovor originalnog priređivača Čarlsa Morisa i pogovor Ognjena Čaldarovića.

Filozofski, Mid je bio pragmatista i empirijski naturalista koji filozofiju i nauku nije video kao bitno odvojene. Kao naučnik, sopstvenu poziciju je odredio kao socijalni bihevizizam i običan deo *Uma, osobe i društva* zapravo je polemika sa klasičnim/individualističkim bihevizizmom. Ono što je od značaja za sociologiju jeste što Mid u objašnjenje ljudskog ponašanja uvodi društvo. Bavljenje individualnim iskustvom »sa stajališta društva, ili barem sa stajališta komunikacije, kao bitne za društveni poređak« program je kojim započinje *Um, osoba i društvo* (str. 3). Midovo objašnjenje je biosocijalno: njegova pažnja usmerena je na aktivni proces bioloških organizama u interakciji. Za Mida, osoba (*self*) je proizvedena u društvenom procesu i on markira mehanizam ovog procesa. Midova socijalna psihologija daleko je od nominalizma: »[z]a socijalnu psihologiju celina (društvo) prethodi delu (individua)« (str. 8). Za Mida, univerzalije ne postoje metafizički, ali postoje u društvenom činu (str. 80-87). Mid je eksplicitan u navodima prema kojima njegova analiza ne ide u pravcu konstrukcije ponašanja grupe u odrednicama ponašanja individua, već ponašanje pojedinaca tumači u odrednicama ponašanja društvene grupe čiji je pojedinac član. Društveni čin je prethodnica i preduslov individualne svesti, što Mid potencira na nekoliko mesta (str. 19, 50, 107, 165, 180 i dr).

veku iz 1936. koju priređuje Merit Mur, odnosno Filozofija čina koju 1938. godine priređuje Čarls Moris.

U Midovom sistemu društvo se sastoji od bioloških jedinki u društvenom činu uzajamne akcije, odnosno interakcije. Iz ovih razloga, jedinica analize za midovskog socijalnog bihevoristu nije pojedinac već »celokupan čin, celi proces vladanja« (str. 106), odnosno interakcija. Interakciju čini »razgovor gestova« čije se značenje uzajamno tumači. Boks i mačevanje idealtipski su primeri ovog procesa (str. 44-48). Međusobno prilagođavanje usled interpretacije značenja znači interakciju. Ova značenja nisu subjektivna, privatna i mentalna, već objektivno postojeća u društvenoj situaciji, kako Mida tumači Moris. Međutim, do istinski ljudske komunikacije dolazi kada gestovi, znaci i simboli postaju smisleni, odnosno kada pojedinac u sebi može izazvati reakciju koju njegov gest izaziva u drugom pojedincu, te tu reakciju refleksivno upotrebiti radi regulacije sopstvenog ponašanja. Smisleni simboli nisu upućeni samo drugima, već i samima sebi. Ovaj proces, nalik Kulijevom »ja u ogledalu«, u Midovom sistemu znači »(pre)uzimanje uloge drugog« u kontroli svog ponašanja (str. 72). Čovek se vidi kao životinja koja preuzima uloge drugih.

Međutim, Mid nastavlja tamo gde Kuli staje. On razmatra problematiku (ne)mogućnosti potpunog poklapanja istinske i »preuzete« uloge drugog. Mid je puno realniji od Kulija u eksplikaciji ovog procesa navodeći kako nije bitno da pojedinci daju identično značenje određenom simbolu (str. 54). Istovremeno, svestan je kako jedan simbol ima različita značenja različitim pojedincima: »[t]amo gde neka osoba kaže 'neprijatelj' jedan pojedinac će se tući, a drugi će pobeći« (str. 56). Ali, ovde Mid markira snažnu ulogu koju u procesu preuzimanja uloga imaju vokalni gestovi, odnosno (raz)govor. Jer, vokalni gest je simbol koji je fundamentalno refleksivan pošto pojedinci čuju sebe kako govore i, u slučaju istog jezika, preciznost uzajamne interpre-

tacije je bitno uvećana. Pošto individua može čuti ono što kaže, u sebi pobuđuje istu reakciju kao i u drugoj osobi.

Mid ide još dalje u markaciji ovog kulijeuskog fenomena: pojedinac kao razvijena osoba može preuzeti ulogu »uopštenog drugog« (str. 148). Naime, akter je u stanju ne samo preuzeti ulogu nekog određenog »drugog« sa kime je u interakciji već, uopštavajući ovaj proces, bilo koga drugog. Ceo proces Mid ilustruje na primeru igranja (*play*) versus igre (*game*) (str. 144-149). Dečje igranje (npr. igranje uloge vojnika, majke, Indijanca) najjednostavniji je oblik preuzimanja uloge drugoga time što se temporalno doslovno »odigrava« ova uloga, gde različite uloge u igri veoma jasno i glasno komuniciraju jedna sa drugom, a sve kroz igranje jedne osobe. Međutim, u organizovanoj igri (npr. igri fudbala ili bejzbola), dete mora biti spremno preuzeti ulogu bilo kog učesnika u igri, odnosno svih učesnika zajedno. Naime, po dobijanju lopte među noge, dete mora odgovoriti na očekivanja čitavog tima, te on uopštava njihovu ulogu. Ovaj proces preuzimanja uloge »uopštenog drugog« Mid vidi kao veoma značajan u razvoju ljudske jedinke i ovaj je proces zapravo srž onoga što se misli pod pojmom »socijalizacija«: čovekovo dopuštanje da »uopštene« stavovi drugih kontrolišu njegovo ponašanje (str. 153). Istovremeno, ovaj je proces preduslov postojanja društva: »kompleks kooperativnih procesa i aktivnosti, te funkcionisanja institucija organizovanog ljudskog društva takođe je moguć samo utoliko što svaka uključena individua koja pripada tom društvu može preuzeti opšte stavove svih drugih takvih individua . . . i može svoje ponašanje usmeravati u skladu sa tim« (str. 149). Sama činjenica da je ljudska jedinka neurološki u stanju ulaziti u uloge »uopštenih drugih« preobražava društvo i, konsekvantno, izvor je mogućnosti postojanja društvenih fenomena poput tradicije, religije i slično. Ovako refleksivnu

društvenu osobu otud karakteriše distinktivna društvena kontrola i organizacija, kakvu nemaju ostali kičmenjaci ili društveni insekti. Čak i rečenica »Ovo je moje vlasništvo.« stav je »druge« osobe, jer je »uopšteni drugi« neophodan za legitimaciju institucije vlasništva. Za Mida, institucija je ništa doli organizacija stavova »uopštenih drugih« koje nosimo u sebi, a koje kontrolišu i regulišu ponašanje (str. 199).

Pojedinac nesvesno vidi sebe onako kako ga vide drugi, nesvesno se stavlja na mesto drugih (str. 67) i ovaj mehanizam Mid izoluje. Jedno »ako ja sada uradim XY, on(a) će AB« temelj je mišljenja i ponašanja u Midovoj teoriji. »Proces obraćanja drugoj osobi takođe je i proces obraćanja sebi i izazivanje reakcije koju osoba izaziva u drugoj«, navešće (str. 104). Mogućnost da samom sebi bude predmet – čovekova je *differentia specifica* u odnosu na ostale životinje (str. 133).

Pored determinišućeg stava »uopštenog drugog« na ponašanje pojedinca, Mid je realan u ostavljanju prostora i za kreativnu aktivnost pojedinca, ponajpre kroz razlikovanje »ja« kao novog odgovora na društvenu situaciju i »mene« kao konvencionalne, uobičajene individue (str. 166-170, 183-189).³ Mnoge aktivnosti pojedinaca učinile su da zajednica postane drugačija. Ljudi u društvenom procesu modifikuju sopstvene odgovore/reakcije i time modifikuju i društvo, pa samim tim i »uopštenog drugog«. Mid osobu vidi kao dinamičku, kao proces: osoba nije nešto što postoji, pa stupa u interakciju, već je »vir u društvenoj struji« (str. 174).

³ Rendal Kolins u *Četiri sociološke tradicije* (1994: 260) ilustrovaó je Midov sistem na sledeći naćin: »Može se reći (iako je ovo moja metafora, a ne Midova), da je osoba neka vrsta šahovske table na kojoj 'mene' (zapravo, nekolicina 'mene') predstavlja figure, 'ja' je igrač koji vuće poteze, a 'uopšteni drugi' je sijalica koja visi nad tablom ćineći poteze smislenim. Ili, da upotrebim drugu metaforu, osoba predstavlja niz ogleđala okrenutih jednih ka drugima, stalno u pokretu...«

Mid je objektivni relativista: društvo i individualna svest funkcionišu na temeljima međusobne simboličke interakcije, ali u Midovom shvatanju ovo je argument više za objektivnu, pozitivnu naučnu analizu. Iako u Midovoj teoriji značenje konstituiše predmete i »stavovi određuju okolinu« (str. 123), ovo je značenje objektivno, ono se stvara u društvenom procesu, a ne arbitrarno u mislima pojedinca (str. 74-79). Za Mida, priroda postoji objektivno, nasuprot pojedincu i njegovom iskustvu, ali priroda poseduje i određene karakteristike zahvaljujući pojedincu, prvenstveno preko značenja koje joj pojedinac pripisuje. Ovde se čovek vidi i kao životinja koja izdvaja, pripisuje i drugima ukazuje na značenja.

Ljudski duh Mid posmatra kao međuigru smislenih simbola u interakciji. »Pogrešno je pretpostaviti da individue dolaze prve, a zajednica kasnije, jer individue nastaju upravo u samome procesu« (str. 180). Međutim, u Midovom socijalnom biheviorizmu biti kreiran nije inkompatibilno sa bivanjem kreatorom, niti je bivanje u strukturi inkompatibilno sa individualnošću. Konstituiranost »uopštenim drugim« ne isključuje široke individualne varijacije i razlike, eksplicitan je (str. 191). Na pitanje u središtu mikro-makro kontroverzi – šta dolazi prvo, društvo ili pojedinac? – Mid odgovara sa »interakcija« (str. 212-215). Ovakvo čitanje društvenosti biće još eksplicitnije u sociologiji Ervinga Gofmana.

Za Mida, osoba (*self*) »nastaje u procesu društvenog iskustva i aktivnosti« (str. 131) i ovo je fundamentalni doprinos (mikro)sociologiji ovog filozofa i socijalnog psihologa. Bez objektivnog, impersonalnog stava prema samome sebi ne postoji (samo)svest, niti osoba. Postajanje objektom samome sebi, i to sa stajališta »uopštenog drugog«, temeljni je društveni proces. Ovakva vizija društva i društvenosti kompatibilna je sa dirke-movskom vizijom o prinudnom karakteru društvenih činjenica jedino je nivo analize bliži akteru i, samim tim, realniji. Društvena

kontrola i srž društvenog ponašanja leži u »tom zajedničkom procesu koji teče« (str. 257), a ne makroskopskim univerzalijama udaljenim od društvene stvarnosti. Stav »uopštenog drugog« zapravo je stav društvene zajednice i u ovom se konceptu snažno demonstrira mogućnost mikro-makro integracije kroz tumačenje procesa društvene prinude preko interakcionističkih pojmova.

Midovo prisustvo na Univerzitetu u Čikagu bilo je ključno u postavljanju kamena-temeljca za potonju tradiciju jednog specifičnog načina sociološkog mišljenja nazvanog mikrosociološkim.⁴ Njegova analiza interakcije, analiza uzajamne interpretacije značenja, fokus na simbol i slično, postaju uobičajena mesta tradicije koja se stvarala. Ponovno čitanje Mida i objavljivanje studije koja inicira čitavu tradiciju i specifični žanr sociološkog promišljanja, značajno je u kontekstu Mer-tonovog nagovora na nužnost sociološkog vraćanja klasicima. Međutim, Midov izvorni tekst iz 1934. godine i više je od toga: u ovom prevodu otkrivamo da savremeni mikrosociolozi zaista stoje na leđima intelektualnog diva.

231

PRIKAZI I RECENZIJE

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2007.
SVEZAK 8 | 12 BROJ

⁴ Pored Midove *ex cathedra* genijalnosti, jednako ključnu ulogu u ovom procesu odigrao je i Herbert Blumer, u to doba mlađi saradnik Odseka za sociologiju čikaškog univerziteta, odnosno odigrala je Blumerova interpretacija Mida.